

UVODNIK

Osvetljavanje mračne strane ličnosti

Mračne ličnosti nas fasciniraju. Pitamo se kako je moguće da neko povređuje druge ljude bez osećanja krivice ili sramote, da manipuliše i vara bez brige za osećanja osobe koju ugrožava. Fascinacija mračnim crtama postala je globalni fenomen u popularnoj kulturi: postoji mnoštvo filmova i TV serija čiji protagonisti su osobe sa mračnom ličnošću. Ova činjenica svakako jednim delom i izaziva interesovanje za mračne crte ličnosti: TV serije obično prikazuju najekstremnije posledice mračnih crta ličnosti, kao što su serijska ili masovna ubistva, ili druge vrste ozbiljnih zločina. No, većina ljudi je zapravo i u svakodnevnom životu bila u prilici da iskusi nečije podlo ponašanje ili iskorišćavanje praćeno egocentričnošću i umanjenom empatijom: na svom radnom mestu, u odnosima sa partnerom ili pri kontaktu sa ljudima u različitim prilikama. Ovo zaista i jesu mnogo uobičajeniji ishodi mračnih crta ličnosti nego oni koji se inače prikazuju u kontekstu popularnih medija.

Mračna strana ljudske ličnosti obično se opisuje crtama poput psihopatije (Hare & Neumann, 2008), makijavelizma (Jones & Paulhus, 2009) i narcizma (Cain, Pincus, & Ansell, 2008). Ove crte poznate su kao Mračna trijada ličnosti (Furnham, Richards, & Paulhus, 2013). Međutim, psiholozi još uvek pokušavaju da detaljnije opišu ove karakteristike ličnosti. To je dovelo do uključivanja subkliničkog ili svakodnevnog sadizma (Buckels, Jones, & Paulhus, 2013) u konstelaciju mračnih crta ličnosti i ova proširena taksonomija naziva se Mračna Tetrada (Međedović & Petrović, 2015; Paulhus, 2014). Naravno, pokušaji da se čak i preciznije opiše mračna strana ličnosti će se nastaviti, možda u smeru uključivanja markera kao što je crta Amoralnosti (Knežević, 2003) ili preuzimanje rizika podstaknuto statusom (Visser, Pozzebon, & Reina-Tamayo, 2014).

Istorijski gledano, naučno istraživanje mračnih crta bilo je usko povezano sa kliničkim i forenzičkim kontekstom. Smatralo se da su ove crte neraskidivo povezane sa poremećajima ličnosti i izražene u antisocijalnom i kriminalnom ponašanju. Međutim, ovo gledište počelo je da se menja u poslednjih petnaest godina. Pouzdano je pokazano da mračne crte ličnosti takođe postoje i izvan kliničkih uzoraka i uzoraka osuđenika. Zapravo, njihova distribucija je kontinualna i u opštoj populaciji (Tran, Bertl, Kossmeier, Pietschnig, Stieger, & Vo-

racek, 2018). Po mom mišljenju, to je imalo barem dve važne posledice za razumevanje ovog skupa crta. Najpre, saznali smo da mračna strana ličnosti nije prisutna samo kod nekih specifičnih tipova ljudi, već kod svih ljudi u izvesnoj meri (da, čak i kod nas samih). Neizbežna posledica ove činjenice jeste pitanje drugih faktora ličnosti i okruženja (naročito socijalnih faktora) koji mogu da povećaju nivo mračnih crta ličnosti kod ljudi ili da ga, s druge strane, smanje, ostavljajući više prostora za prosocijalno ponašanje koje se odlikuje brižnošću, empatijom i brigom za socijalnu pravdu. Drugo, ovi nalazi ukazali su istraživačima na to da, pored delinkvencije i kriminalnog ponašanja, mračne crte ličnosti mogu da se izražavaju na razne načine u svakodnevnom životu. To je dovelo do preispitivanja odnosa između mračnih crta ličnosti i različitih ishoda kao što su liderstvo u politici (Lilienfeld, Waldman, Landfield, Watts, Rubenzer, & Faschingbauer, 2012), napredovanje u korporativnom okruženju (Babiak, Neumann, & Hare, 2010), stremljenje ka određenim izborima u karijeri (Falkenbach, Glackin, & McKinley, 2018; Hassall, Boduszek, & Dhingra, 2015; Jonason, Wee, Li, & Jackson, 2014), ponašanje na radnom mestu (Forsyth, Banks, & McDaniel, 2012), itd. Ovakva raznolikost ishoda ponašanja učinila je sliku mračnih crta ličnosti mnogo složenijom, ali nam je pomogla da ih bolje razumemo, što je zauzvrat dovelo do sofisticiranijih teorijskih modela mračnih crta (e.g. Fowles & Dindo, 2006).

Raznolikost izražavanja mračnih crta jasno se vidi u prilogima poslatim za ovaj specijalni broj *Psiholoških istraživanja*. Crte ličnosti mogu da se proučavaju na dva osnovna načina: istraživanjem njihovih prosečnih nivoa u datom uzorku (pristup usmeren na varijablu) ili otkrivanjem i istraživanjem taksona jedinki grupisanih prema sličnim kombinacijama crta ličnosti (pristup usmeren na osobu). Drugi pristup još uvek je veoma redak u istraživanju mračnih crta. Dinić, Velimirović i Sadiković primenile su ovaj pristup kako bi ispitale postojanje tipova ličnosti koje proizvode crte Mračne tetrade. Utvrdile su da postoje dva profila koji karakterišu osobe sa niskom i visokom izraženošću mračnih crta. S obzirom na to da nisu utvrđene kvalitativne razlike između profila, Dinić i saradnice zaključuju da je pristup usmeren na varijablu možda primereniji u kontekstu mračnih crta, ali neka interesantna pitanja ipak ostaju otvorena, naročito u pogledu uloge koju crta sadizma igra u taksonomiji mračnih crta i postojanju različitih profila u specifičnim populacijama (kao što su forenzička i klinička populacija).

Hanzec Marković, Vujinović Malivuk i Wertag u svom radu proučavale su crtu narcizma. Njihov cilj bio je da dodatno utvrde razliku između grandioznog i vulnerabilnog narcizma kao dva kvalitativno različita oblika narcisoidnih crta, ovoga puta u kontekstu njihove povezanosti sa ličnom uznemirenošću i dobrobiti kod mladih odraslih ljudi. Istraživanje je takođe uključilo razvojni aspekt, s obziromna to da su autorke proučavale ulogu rizične porodične sredine (definisane primarno kao okrutno roditeljstvo) u detinjstvu u gorepomenutim vezama. Hanzec Marković i saradnice utvrdile su da su obe

forme narcisoidnosti povezane sa teškim porodičnim uslovima, ali je samo vulnerabilni narcizam bio povezan sa većom uznemirenošću i manjom dobrobiti. Stoga se vulnerabilni narcizam može pojaviti kao neadekvatna reakcija na stresno okruženje u detinjstvu i mogao bi da doprinese umanjenom psihičkom zdravlju pojedinaca koji su odrasli u rizičnoj sredini.

Kao što je ranije rečeno, istraživanje mračnih crta u korporativnoj sredini i u kontekstu radnog mesta postalo je veoma aktuelno u literaturi o mračnim crtama. Dostanić i Gojković ispitivale su povezanosti između crta Mračne trijade i različitih oblika predanosti zaposlenih u organizacionom kontekstu. Utvrdile su da postoje štetni odnosi između psihopatije, makijavelizma i predanosti zaposlenih, naročito kada se radi o predanosti kolegama i samoj organizaciji. Ipak, rezultati su pokazali da crta narcizma može da doprinese povećanju predanosti u uslovima u kojima se podudaraju lični i organizacioni ciljevi. Podaci do kojih su došle Dostanić i Gojković stoga dodatno potvrđuju razliku između narcizma i drugih mračnih crta koja je već potvrđena u prethodnim istraživanjima – narcizam bi zaista mogao da bude najmanje mračan od svih zlonamernih crta ličnosti.

Pavlič i Međedović imali su sličnu temu istraživanja: bavili su se ulogom psihopatije u predviđanju različitih oblika indikatora uspeha na radnom mestu. Međutim, ovi autori usmerili su se na adaptivne karakteristike psihopatije i stoga pošli od pretpostavke da ovaj skup osobina može pozitivno da utiče na uspeh na radnom mestu. Zaista je i utvrđeno da postoje pozitivne veze između psihopatskih karakteristika, mesečne zarade, primljenog bonusa za dobro obavljen posao i samoprocenjene kompetencije na radnom mestu; dodatno, psihopatija je bila izraženija u grupi menadžera u poređenju sa zaposlenima na nižim nivoima. Nalazi Pavlič i Međedovića potvrđuju adaptivne potencijale psihopatije koji mogu da omoguće psihopatskim osobama da postignu korporativni uspeh i viši društveni i ekonomski status. Autori upozoravaju na potencijalne opasnosti na koje ovi nalazi ukazuju jer psihopatske osobe mogu da naprave veću štetu ako se nalaze na višim pozicijama u društvu.

Sučić, Wertag i Juničić pokušale su da dodatno istraže pitanje na koji način mračne ličnosti percipiraju druge osobe. Naime, prethodni nalazi ukazuju na to da su pojedinci sa visokim nivoom mračnih crta skloni ka specifičnoj pristrasnosti u procenjivanju karakteristika drugih – oni obično teže da vide više negativnih osobina kod drugih ljudi. Ovo je važno jer takvo pripisivanje može da posluži kao racionalno objašnjenje u procesu manipulacije ili povređivanja drugih. U ovom istraživanju, Sučić i saradnice zaista su i pronašle pozitivne veze između narcisoidnosti, makijavelizma i viđenja drugih kao kriminalaca, tako potvrđujući negativnu pristrasnost pri atribuciji kod pojedinaca sa ovim osobinama.

Petrović se bavio veoma osetljivim pitanjem koje ima veliki društveni značaj – stavovima prema imigrantima. Ovo je važno ideološko, političko i

bezbednosno pitanje koje se nameće mnogim zemljama, uključujući i Srbiju. Stoga je neophodno da politika koja se vodi u vezi sa ovim pitanjem uzme u obzir stavove domaćih stanovnika prema imigrantima, zajedno sa njihovim psihološkim korelatima i determinantama. Petrovićev rad pokazao je da mračne ličnosti (posebno osobe sa visoko izraženom narcisoidnošću i sadizmom) imaju negativne stavove prema imigrantima i da su ti stavovi posredovani tzv. Vezujućim moralnim osnovama, kao što su lojalnost prema nečijoj grupi, poštovanje autoriteta i visoko vrednovanje čistote ili svetosti tela i duše. Pored potencijalnih praktičnih implikacija, ovo istraživanje daje još jednu kritiku teorije moralnih temelja kao ujedinjujućeg okvira ljudskog morala.

Sokić i Ljubin Golub proširuju nomološku mrežu psihopatije usmeravajući se nacrtu smelosti, koja ima neke neobične osobine. Naime, to je crta koja gotovo da nema nikakve nemoralne osobine, ali umesto toga ima neke adaptivne karakteristike: rezilijentnost, samopouzdanje, socijalnu samouverenost, da spomenemo samo neke. Sadržaj ove osobine naveo je neke istraživače na zaključak da smelost možda uopšte i nije jedna od osnovnih psihopatskih osobina. Sokić i Ljubin Golub istraživale su povezanost između smelosti i adaptivnih i maladaptivnih osobina. Utvrdile su da postoje očekivane pozitivne veze između smelosti, niske lične uznemirenosti i niske impulsivnosti zasnovane na nedostatku planiranja; međutim, takođe su otkrivene i maladaptivne karakteristike ove osobine psihopatije kao što su veća motorička impulsivnost i viša proaktivna agresija.

Na kraju, Cupać, Mijatović, Micić, Pavlović i Stekić predložili su novi inventar za samoprocenu psihopatije. Ovo pitanje je i dalje veoma važno jer je psihopatija višedimenzionalna osobina, dok u isto vreme ne postoji konsenzus među istraživačima u pogledu sadržaja ove osobine. Cupać i saradnici pošli su od velikog broja potencijalnih markera psihopatije i u dve studije ih sveli na četrdeset indikatora koji mere šest aspekata psihopatije. Oni pokazuju validnost izdvojenih crta ukazujući na očekivane povezanosti između novih skala psihopatije, postojećih inventara za merenje psihopatije, mera makijavelizma i opštih crta ličnosti. Ovi autori stoga nude kratku, ali obuhvatnu meru psihopatije koja može biti od pomoći i istraživačima i praktičarima zainteresovanim za procenu psihopatije.

Generalno gledano, radovi objavljeni u ovom specijalnom broju pokrivaju veliki broj raznovrsnih tema od velike konceptualne i praktične važnosti. Istraživanja opisana u objavljenim radovima zasnovana su na čvrstoj metodologiji, pre svega u pogledu statističke moći i metričkih karakteristika primenjenih mera. Zato sam uveren da radovi objavljeni u specijalnom broju predstavljaju značajan doprinos ovoj oblasti i da će dodatno osvetliti senoviti prostor ljudske ličnosti.

U ime redakcije časopisa *Psihološka istraživanja*, želeo bih da se zahvalim autorima što su poslali kvalitetne priloge. Takođe bih želeo da se zahvalim

našim kolegama koji su recenzirali radove jer bez njihovog doprinosa ne bismo mogli da objavimo ovaj specijalni broj.

Nažalost, jedan od autora u ovom broju, Boban Petrović, neće moći da vidi ovo specijalno izdanje. Umro je iznenada, nekoliko meseci pre nego što smo završili ovo izdanje. Boban je bio strastveni i predani istraživač koji je veliki deo svoje naučne karijere posvetio istraživanju mračnog i nemoralnog dela ljudske prirode. Zapravo, njegovo istraživanje nije bilo ograničeno na tamu u ljudskoj ličnosti: bio je posebno zainteresovan za interakciju individualnih karakteristika i širih društvenih faktora kao što su nacionalizam, konzervativizam i međugrupni antagonizam u stvaranju štetnih društvenih ishoda. Njegova duboka briga za pitanja socijalne pravde i egalitarne društvene prakse odražavala se iu njegovom psihološkom radu –Boban je takođe radio u Asocijaciji za promovisanje inkluzije Srbije, gde je pomagao osobama sa intelektualnim teškoćama da postignu viši kvalitet života. Pored svih ovih stvari, bio je moj najbolji prijatelj. S velikom tugom u srcu, ovaj specijalni broj posvećujem njemu.

*U Beogradu,
29. 05. 2019.*

Janko Međedović

Literatura

- Babiak, P., Neumann, C. S., & Hare, R. D. (2010). Corporate psychopathy: Talking the walk. *Behavioral sciences & the law*, 28(2), 174-193. doi:10.1002/bsl.925
- Buckels, E. E., Jones, D. N., & Paulhus, D. L. (2013). Behavioral confirmation of everyday sadism. *Psychological science*, 24(11), 2201-2209. <https://doi.org/10.1177%2F0956797613490749>
- Cain, N. M., Pincus, A. L., & Ansell, E. B. (2008). Narcissism at the crossroads: Phenotypic description of pathological narcissism across clinical theory, social/personality psychology, and psychiatric diagnosis. *Clinical psychology review*, 28(4), 638-656. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2007.09.006>
- Falkenbach, D. M., Glackin, E., & McKinley, S. (2018). Twigs on the same branch? Identifying personality profiles in police officers using psychopathic personality traits. *Journal of Research in Personality*, 76, 102-112. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2018.08.002>
- Forsyth, D. R., Banks, G. C., & McDaniel, M. A. (2012). A meta-analysis of the Dark Triad and work behavior: a social exchange perspective. *Journal of applied psychology*, 97(3), 557-579. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/a0025679>
- Fowles, D. C., & Dindo, L. (2006). A dual deficit model of psychopathy. In C. J. Patrick (Ed.), *Handbook of psychopathy* (pp. 14-34). New York: Guilford Press.

- Furnham, A., Richards, S. C., & Paulhus, D. L. (2013). The Dark Triad of personality: A 10 year review. *Social and Personality Psychology Compass*, 7(3), 199-216. <https://doi.org/10.1111/spc3.12018>
- Jones, D. N., & Paulhus, D. L. (2009). Machiavellianism. In M. R. Leary & R. H. Hoyle (Eds.), *Handbook of individual differences in social behavior* (pp. 93-108). New York, NY: Guilford.
- Hare, R. D., & Neumann, C. S. (2008). Psychopathy as a clinical and empirical construct. *Annual Review of Clinical Psychology*, 4, 217-246. <https://doi.org/10.1146/annurev.clinpsy.3.022806.091452>
- Hassall, J., Boduszek, D., & Dhingra, K. (2015). Psychopathic traits of business and psychology students and their relationship to academic success. *Personality and Individual Differences*, 82, 227-231. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2015.03.017>
- Jonason, P. K., Wee, S., Li, N. P., & Jackson, C. (2014). Occupational niches and the Dark Triad traits. *Personality and Individual Differences*, 69, 119-123. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2014.05.024>
- Knežević, G. (2003). *Koreni amoralnosti [The roots of amorality]*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Institut za psihologiju.
- Lilienfeld, S. O., Waldman, I. D., Landfield, K., Watts, A. L., Rubenzer, S., & Fuschingbauer, T. R. (2012). Fearless dominance and the US presidency: Implications of psychopathic personality traits for successful and unsuccessful political leadership. *Journal of personality and social psychology*, 103(3), 489-505. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/a0029392>
- Mededović, J., & Petrović, B. (2015). The dark tetrad: Structural properties and location in the personality space. *Journal of Individual Differences*, 36, 228-236. <https://doi.org/10.1027/1614-0001/a000179>
- Paulhus, D. L. (2014). Toward a taxonomy of dark personalities. *Current Directions in Psychological Science*, 23(6), 421-426. <https://doi.org/10.1177%2F0963721414547737>
- Tran, U. S., Bertl, B., Kossmeier, M., Pietschnig, J., Stieger, S., & Voracek, M. (2018). "I'll teach you differences": Taxometric analysis of the Dark Triad, trait sadism, and the Dark Core of personality. *Personality and Individual Differences*, 126, 19-24. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2018.01.015>
- Visser, B. A., Pozzebon, J. A., & Reina-Tamayo, A. M. (2014). Status-driven risk taking: Another "dark" personality? *Canadian Journal of Behavioural Science/Revue canadienne des sciences du comportement*, 46(4), 485-496. doi:10.1037/a0034163